

TÜRKLERDE KÜLTÜREL VE SOSYAL BÜTÜNLEŞME AÇISINDAN SPORUN ÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr. Gülten HERGÜNER¹
Okutman Salih KOŞU²

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan spor, tarih boyunca kurulan devletlerin sosyal ve kültürel hayatlarında önemli görevler üstlenmiş, insanların her zaman büyük bir ilgi ile yaklaştığı sosyal bir müessese haline gelmiştir.

Yapılan çalışmada, Türk devletlerinde ve Türk kavimlerinde yapılan spor hareketlerinin, kendi toplumları içerisinde ve başka toplumlar ile ne derece sosyal bütünlüğün oluşmasına katkıda bulunduğu, birleştirici ve bütүнleştirici tesirleri araştırılmıştır. Türk kavim ve devletlerinde, ata sporlarımızın bütүнleştirici fonksiyonları ele alınmış olup, özellikle, güreş ve atlı sporlar üzerinde durulmuştur. Çalışma teorik olarak arşiv taraması yöntemiyle yapılmıştır.

Çalışmada, Güreşin Türklerle "pehlivan" ünvanı verdiği, atlı sporlardaki başarıları da Türk'lerde, gücün, yeteneğin, zekanın örneği ve temsilcisi olduğunu yabancı ve Türk kaynaklarının tarihi sayfalarında tescillendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Türklerin spor meydanlarındaki adil ve demokratik uygulamaları dünyaya örnek, olimpiyat fikrine de feyz kaynağı oluşturduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türk Kültürü, Türk Tarih, Spor, Güreş, Atıcılık, Sosyal Bütүнleşme

ABSTRACT

The sports, which is as old as the history of humanity, has always had an important role in the culturel and social life of all countries which have been established in history and has turned out to be a foundation in which people had a close relation.

In this study the effects of sports movements in Turkish nations and Turkish countries to create a social unity in and between other nations is researched. The effects of traditional sports especially wrestling and sports with horses, to creat a unity in the Turkish nations and countries is examined. This study is based on the research of the related studies in this field.

As a conclusion it is pointed out in foreign and national sources that wrestling gives the title "pehlivan" to its performers and the successes of Turks in sports with horses shows the strength, ability and genius of Turks. Besides the fair and democratic applycations of Turks in sports arenas have been an example to whole and lead to the olympics idea.

Key Words: Turkish Culture, Turkish History, Sports, Wrestling, Riding, Social Unity

¹Manisa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü
²Manisa Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

GİRİŞ

Spor hareketleri, tarih boyunca toplumların ilgilendiği ve çeşitli sebepler yüzünden üzerinde önemle durduğu bir alan olmuştur.

Hareket alanı toplumun bütünü olan sosyoloji ilminin de ilgi ve araştırma kapsamına giren spor, zamanla gerek ekonomik, gerekse sosyal açıdan çok büyük önem kazanmış, dolayısıyla sosyal bir müessese haline gelmiştir.

Spor sosyolojisinin hareket noktası, sportif olayların bizzat kendisidir. Sosyolojik açıdan spor ise, konuya geniş bir perspektiften bakar. Burada hareket edilen alan bizzat toplumun işleyen bütünü ve sosyo-kültürel yapısı içinde, bütünden bir parçaya, yani spora yaklaşmaktır[9]

Güven, toplumları birleştiren ve bütünleştiren pek çok şeyin var olduğu, ancak, sporun birleştirici ve bütünleştirici özelliğinin hepsinden farklı ve kuvvetli olduğunu belirtmiştir.[19]

1. KONU İLE İLGİLİ TANIM VE KAVRAMLAR

1.1. Spor

Bir ilim olan spor; Egzersiz fizyolojisi, spor psikolojisi, spor sosyolojisi, spor yönetimi ve spor hekimliği gibi esas ilmi disiplinlerle bütünleşmiştir[19]. Spor; üstüne eğitim, hekimlik, fizyoloji, farmakoloji, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, değişik teknolojiler, politika, hukuk, iletişim gibi alanlarda araştırmalar yapılan, çok yönlü etkileşimi bulunan bir alandır.[10]. Spor, tarihi açıdan da, birçok yazar ve bilim adamının çalışma ve araştırma konusu olmuştur.

Ayrıca, "Spor, kişinin ruh ve beden sağlığını güvence altına alan, onun topluma uyumunu sağlayan, günlük hayatın gerginlik ve sürtüşmelerini ortadan kaldıran bir araçtır." Ya da; "Spor, insanın bedensel ve düşünsel yeteneklerini bir bütün olarak geliştirmek amacıyla eğlenme, yarışma tarzında yapılan eylemler bütünüdür." Şeklinde de tanımlanmaktadır.[35]. Bütün tanımlardan da anlaşıldığı üzere spor kişilere bireysel ve toplumsal bir çok yarar sağlamaktadır, böylece kişi spor aracılığı ile hem kendisi için, hem de toplum için faydalı hale gelmektedir.

Türk sporu, Türk halkına özgü yaşanan coğrafyanın da getirdiği zorunluluk ile kimi zaman bir yaşantının gereği fiziksel bir aktivite, kimi zamanda ulusal yerini almıştır.

1.2. Spor ve Sosyoloji İlişkisi

Sosyoloji "toplumun, insan etkileşiminin veya sosyal davranışın bilimsel açıdan incelenmesidir". Sosyoloji, bilgi gövdesi olarak insan ilişkileri gerçeğini alır. Bu gerçek üzerinde merkezileşir. Söz konusu insan birlikteliğine katkıda bulunan veya ondan çıkarılan her şey sosyolojiktir[12]. Erkal'a göre ise, "Sosyoloji, bir sosyal ilim olmasına

rağmen, hareket alanı toplumun bütünü olduğundan, bu bütün içinde farklı sosyal ilimlerce ele alınması gereken farklı ilgi alanlarını da kapsamaktadır" [8].

Spor, fertlerin hayatı ile özdeşleşen, toplumsal dinamizmin kaynağı olan bir sosyal müessesedir. "Sporun değerlendirilmesinde cemiyetin katmanlarının süzgecinden geçirilerek, temel sorunlardan ayırılmadan değerlendirmek sağlıklı sonuçlara varmanın temel şartıdır"[29]

Sporun sadece bedensel bir aktivite olarak görülmesi yanlıştır. Sporun toplumsal görevini görmezden gelmek büyük bir hata olur. Spor ile milletlerin genel sorunları ve güncel olayları birlikte değerlendirilirse, daha doğru sonuçlara varmak mümkün olabilir.

Spor sosyolojisi "neden insanlar sporla ilgilenirler ve bu ilgileri onların hayatının diğer yanlarını nasıl etkiler?" sorusuna cevap verir ve insanların sportif ortamlardaki sosyal davranışlarını inceler[11].

Görüldüğü üzere spor sosyolojisi, sadece sporcuların spor yolu ile sosyalleşmesine, sporun sosyal hayattaki etkilerini incelemeyi. Sporunun dışında sportif ortamda bulunan herkesin; idareci, antrenör, seyirci ve bunun gibi öğelerin bu ortamlardaki sosyal durumlarını inceler. Dolayısı ile spor sosyolojisinin ilgi duyduğu geniş bir alan vardır.

Yukarıda değinilen konulardan da anlaşıldığı üzere, spor ve sosyoloji ilimlerinin birbirleri ile ne kadar ilgili olduğu, adeta iç içe geçmiş kavramlar olduğunu rahatlıkla görebilir. Sonuç olarak da demilebilir ki, sporunun olduğu ve sporun yapıldığı her ortamda daima sosyolojik bir olay da vardır.

1.3. Sosyal Bütünleşme

Erkal, Sosyal bütünleşmeyi, "Fertlerin veya sosyal grupların dünya görüşleri arasındaki farkların cemiyetteki milli kültürden minimum seviyede inhiraf etmiş olması halidir" diyerek tanımlamıştır[7]. Kertkan ise: "Cemiyette küçük cemaatler, menfaat birlikleri, müesseseler gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki tamamlanma ve kaynaşma durumuna sosyal bütünleşme denir." Şeklinde tanımlamıştır [32]

Sosyal bütünleşme, farklılıkları önlemez fakat farklılıkları birleştirir ve yönlendirir." [12]. Bu görüşü destekleyen Erkal, "sosyal bütünleşme hem farklılaşma hem de bütünleşmeyi birlikte kapsamaktadır" demektedir[7].

Toplumda yaşayan sosyal gruplar birbirlerini tamamlayarak toplumun bütününe hizmet ederler. İnsanlar faaliyet alanlarında ihtisaslaştıkları oranda birbirlerine muhtaç duruma gelirler. Toplumdaki bu çeşitli gruplar, kurumlar ve sınıflar birbirlerini tamamlar. İşte bu toplumdaki sosyal gruplar, sosyal kurumlar, sosyal sınıflar arasındaki tamamlanmaya sosyal bütünleşme denir.[33]

Kültür ve toplum birbirinden ayrılmaz bütünlüklerdir. Sosyal bütünleşme için toplumun ve kültürün bütünleşmesi gereklidir. Fakat burada sosyal bütünlüğün sağlanabilmesi açısından, kültür toplumdan çok daha etkili bir faktördür[12].

Toplumların sosyal yaşantılarında önemli yeri olan cemiyet, cemaat, kurum ve aile yapısı ve bunlarda ki faaliyetler kültürleri ile de paralellik gösterir[23]

1.3.1. Fonksiyonel Bütünleşme :

Meşhur sosyolog Sorokin' e göre; toplumda kültür unsurları birer fonksiyon yaparlar. Fonksiyonlar birbirlerinin tamamlayıcısı olur ve toplum hayatı işler hale gelir ve böylece fonksiyonel bütünlük sağlanmış olur[33].

Herhangi bir cemiyetin fonksiyonel bütünleşme durumuna ulaştırılabilmesi, çeşitli müesseseler, değer hükümleri ve bunlarla ilgili tedbirler arasında planlı bir koordinasyon kurularak, cemiyete işleyen bir bütün gözü ile bakılmasını gerekli kılmaktadır.

Cemiyetin bu açıdan incelenmesi, fizik bilimlerinde olduğu gibi, sosyal ilimler sahası olan cemiyette de çeşitli unsurlar arasındaki fonksiyonel ilişkinin ortaya konmasını zorunlu kılar. Fonksiyonel bütünleşmeyi tetkik ve tespit metodu, tabii bilimlerdeki sebep-netice münasebetlerini araştırma metoduna benzer[32].

1.3.2. Kültürel Bütünleşme (Mana Etrafında Bütünleşme):

"Mana etrafında bütünleşme tipinde, bütünleşmenin maddi olduğu kadar, manevi bakımdan da birlik durumu olarak göze çarptığı ifade edilebilir. Manalı bütünleşme durumunun göze çarptığı cemiyetlerde çeşitli unsurlar sadece bir fonksiyon icabı değil, fakat daha ziyade ihtiva ettikleri öz karakter itibarıyla birbirlerini tamamlamaktadırlar[32]. Mana etrafında bütünleşme, sosyal bütünleşmenin esas dinamiğini meydana getirir. İnsanlar milli duyguların manalı bütünlüğü içinde birleşirler[33].

2. TÜRK TARİHİNDE SPORUN SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT VE SOSYAL BÜTÜNLEŞME AÇISINDAN YERİ

Kişisel olduğu kadar sosyal bir olay da olan spor, Türk milletinin sosyal ve kültürel hayatında her zaman çok önemli bir yer tutmuştur.

Türk kültürü, Kuzey Avrasya'nın bozkırlarında doğmuş ve atlı göçebe kültürü yada bozkır kültürü olarak adlandırılmıştır. Ural ve Altay dağları arasında uzanan step bölgesini merkez edinen büyük atlı göçebe kültür dairesi buradan çevreye yayılmıştır ve atlı araba savaşçılığı hakimiyetine son vermiştir[39].

M.Ö. 4000 yıllarında hayvancılık ve kısmen tarımla uğraşan Moğol Türklerinde spor faaliyetleri olduğu ve ilkel gereçlerle uygulandığı Eberhard'ın "Çin Tarihi" adlı kitabında yazılmıştır.[4]

"Türkler'in, tarih sahnesine çıkışlarından itibaren sportmen bir millet oldukları, yerli-yabancı bilim adamları, seyyahlar, tacirler ve misyonerler tarafından kaydedilmiş, abidelerde ve destanlarda belirtilmiştir. Türk kültür tarihinde geleneksel sporlarımızın çok parlak bir yeri vardır. Tarihi kayıtlardan geleneksel Türk sporlarının 100' ün üzerinde olduğu anlaşılmaktadır." [37].

Hunların sosyal hayatları üç döneme ayrılmıştır. Bu dönemler çocukluk, yurttaşlık ve ihtiyarlıktır. Çocukluktan itibaren spor hareketlerini en iyi bir şekilde öğrenmeye başlayan Hunlar 12 yaşlarında iyi bir atıcı, avcı ve binici olurlardı. Gençler bir kahramanlık göstermeden, üstün beceri sahibi olmadan yurttaş (erkek) sayılmazdı. Türk yurttaşı olabilmek için, iyi ata binebilmek, iyi silah kullanmak, iyi okçu olmak ve iyi kılıç kullanmak gerekirdi[40].

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden Dede Korkut destanı, bir milli destan ve kaynak olarak değerlendirilmektedir. 12 bölümden oluşan bu destanın, özellikle 11. bölümü beden hareketleri, yiğitlik ruhu ve anlayışını anlatmaktadır. Manas destanında da aynı konuları işleyen bölümler bulunmaktadır[40].

Görüldüğü üzere, spor hareketleri ya da o zamanki deyişle "idman", Türklerin sosyal hayatlarına olduğu gibi, kültürel hayatlarına da şiiirlerine, destanlarına konu olmuş ve Türk Edebiyatına nüfuz etmiştir.

Türkmenler arasında düğün, doğum ve yeni bir çadırın kurulması dolayısıyla yapılan şenliklerde; güreşler, yarışmalar ve at koşuları tertip olunur. Güreşleri daima, topluluğun saygın ve en yaşlı olan şahıs, hakem sıfatı ile idare ederdi.[17]

Türklerin düğün, evlenme, ölüm ve sosyal yardım gibi tasa ve sevinç vesilesiyle düzenledikleri yarışma şenliklerinde; gök-börü, kız-börü, çöğen, okçuluk, güreş gibi pek çok spor karşılaşmaları düzenlenirdi. Spor müsabakaları sosyal hayatın tam ortasında idi. Tarihteki Türk Devletlerinin hemen hemen hepsinde sporsuz bir sosyal hayat düşünülemezdi[2].

Türkler sporu eğlence şekline dönüştürmüşler, düğünün törenleri ve gelenekleri içine katmışlardır. Türklerde, düzenlenen şenliklerde yapılan yarışmalarda başarılı olanların, toplum içinde saygın bir yeri olurdu [3].

Türklerin yaşadıkları bölgelerin zenginlikleri, iklim şartları, coğrafi konumu, tabiatın yapısı ve örtüsü, ekonomik ve kültürel tarihi meydana getirmelerinde ne ölçüde ve nasıl etkili olmuşsa, vücut kültürü ve sportif aktivitelerini de, o ölçüde etkilemiş ve belirlemiştir. Beden eğitiminin bir amaç olarak ele alındığı, insan vücudunun belli amaçlar için çeşitli fiziksel aktivitelerle geliştirilmesi fikrinin, gerek genel insanlık, gerekse Türk tarihinin aydınlatılabilmiş dönemlerinde, hayat şartlarının doğal bir sonucu olarak gelişmiş olduğu bilinmektedir[39].

Savaş ve Spor, Beden Eğitimi Arasındaki İlişki: Orta Asya'daki ilk Türk kavimleri, coğrafi bakımdan çok zengin olan ormanlarla kaplı bölgelerde yaşıyorlardı. Bu bölgenin şartları, insanları fiziken güçlü olmalarını zorunlu kılıyordu. Böylelikle, ilk insanlarda olduğu gibi, Türklerde de ilk sporlar tabiatla mücadele içerisinde doğmuştur[22].

Daha sonraları yapılan seferler, devamlı yıpratma ve yıldırma hareketi arasında fertleri bir askerlik havası içinde yetiştiren bozkır Türk halkına sürekli başarılar sağlayan başlıca hususlardan biri de aynı zamanda savaş hazırlığı vasfında olan, spor hareketleri idi[24].

Tarih içerisinde Türklerin beden eğitimi ve spor hareketlerine verdikleri önemin, savaşçı ve akıncı bir millet olmalarında rolü büyüktür. Türk devletlerinde yapılan binicilik, atıcılık, güreş gibi sporlar savaş eğitimi amacı ile yapılmıştır[30]. Ayrıca gürz kaldırma ve lobut da Osmanlıların barış zamanı törenlerde, savaş zamanı meydanlarda kullandığı spor araçlarıydı[26].

Fişek, "Anadolu" da değişik dönemlerde kurulan devletlerin tamamı, askeri otorite yapıları, birinci öncelikle savaşa yönelik günlük örgütlenmeleri ve salt savaşçı becerilere dayalı spor yapılarıyla, tipik birer "doğu" devletidir. Uzak Doğu'dan Mezopotamya'ya, oradan da Anadolu'ya uzanan kuşakta yapılmış arkeolojik kazılara baktığımızda; güreş, kılıç, okçuluk, atıcılık, at sırtında top ve sopayla oynanan çöğen (polo), cirit, mızrak, gökbörü, cop, seyirtme (kralı karşılama koşusu), avcılık, pújıla (boks), süngü, silahlı donanımlı yüzme, matrak (kılıç dansı), tomak (saplı araçla rakip sırtına vurma), taş atma, tuluk (boks), ağırlık kaldırma ve silahlı donanımlı kayak gibi "temel savaş eğitimi veren" sporlar dışında spor yapılmadığını görürüz.[13] şeklinde tespitlerini dile getirmiştir. Elbette ki burada Osmanlılar bu kategoriye alınmamalıdır. Çünkü, Osmanlılar'da spor sadece savaş amaçlı değil, sosyal ve kültürel amaçlı da yapılmıştır.

Anadolu üzerindeki egemenliklerini yüzyıllar boyu devam ettiren Etiler, bunu her zaman güçlü olma düşüncesine borçluydular. Vücut kültürüne büyük önem veren Etilerde bunun nedeni, savaşta başarı kazanacak, üstün, güçlü fertler yetiştirmektir. Araba yarışlarında da çok gelişmiş olan Etiler, barış zamanı çekışmeli ve heyecanlı araba yarışları düzenlerken aynı zamanda savaşa hazırlık da yapıyorlardı. M.Ö. 1360 ait, atlar için yazılmış bir antrenman kitabında, atların savaşa nasıl hazırlandığını en ince ayrıntılarına kadar anlatılmaktadır[2].

Daha sonralarda M.S. 9 - 10. yüzyılda kurulan gerek Büyük Selçuklu gerekse Konya Selçuklu devletinde beden eğitimi kültürü Oğuz törelerinin devamı niteliğinde olmuştur. Bu törelerden biri de "Alplik" ve "Yiğitlik" idi. Bu töreye göre her Türk genci yiğit idi. Alplik ise, kuvvet, beceri ve zekanın birleşik temsiliydi. Her yiğit Alp olamazdı. Bir anlamda Alp, milli kahramandı[40].

Eski Türk mitolojisinde destan kahramanlarına genellikle Alp denir. Adına destan düzülen Alplerin savaşlarından önce mutlaka soyu ve doğumu anlatılırdı. Bazı Türk destanlarına göre Alpler dünyanın yaratılışı ile beraber doğmuş olarak gösterilir. İlk başlangıcı ne zaman olduğu bilinmemekle beraber, milli kültürümüzde "Alpler Çağı" diyebileceğimiz süreç inkar edilemez [26].

Bir başka kaynakta ise; Selçuklulardaki "Alplik-Yiğitlik" sisteminin, askeri rütbe sıralaması olduğuna dikkat çekmiştir. Selçuklularda her erkek yurttaşta yiğit. Orta Çağ Avrupa'sındaki şövalyeliğin yedi becerisine çok benzeyen dokuz şartı yerine getiren yiğitlere de alp denilirdi. Cesur, güçlü, gayretli olmak, özel bir elbise, çok sayıda dost ve arkadaş, bir de sevgili sahibi bulunmak, hepsinden önemlisi de iyi ok, yay ve kılıç kullanmak alp olmanın şartlarındandı[13]. Görüldüğü üzere Selçuklularda da hayat askerlik üzerine kuruluydu ve her Türk genci askerdı. Alp olabilmek için, mutlaka sportif bir vücut ve spor kabiliyetine sahip olmak şarttı.

Cinsiyet bazında değerlendirildiğinde sportif faaliyetlere katılımın erkek bireylerle sınırlı olmadığı, bayanlarında binicilik oyunlarında, okçulukta ve güreşte yüksek performans gösterdikleri anlaşılmaktadır[39].

Spor bir eğitim konusu olarak düşünüldüğü takdirde, kültür ürünü sayılacağı göz önüne alınırsa, Türkler oluşturdukları toplumları bu anlamda her zaman eğitmeyi amaçlamışlar, ulusal yenilenmede beden kültürünü ön planda tutmuşlardır. "Güçlü olan yaşar" ilkesinin egemen olduğu tarih akışı içerisinde, her dönem güçlü ve diri olmak, hastalık ve sakatlıklardan giderilmesinde, hüznün ve sevinç günleri törenlerinde, her türlü bir araya gelişte düzenlenen fiziksel aktiviteye dayalı etkinliklerde "spor" anlamının yatkınlıkta olduğu görülür[34].

2.1. Türklerde Güreş Spor, Güreşin Kültürel Hayat ve Sosyal Bütünleşmede ki Önemi:

Türk tarihinde güreşin farklı bir yeri vardır. Her devirde, toplumu her kademesindeki insanlar tarafından ilgi görmüş ve severek uygulanmıştır. Bu nedenle Türklerde güreş sporu "Ata Spor" olmuştur. Göktürklerden başlayarak Hunlar, Uygurlar, Selçuklular ve diğer Türk Devletlerinde "Güreş ve Kuvvet" Türklerle bütünleşmiştir[6].

8.asırda yaşamış meşhur Arap tarihçisi Cahız, "Türklerin Faniyetleri" adlı kitabında,Türk gücünü ve Türklerin değerini kitabında öve öve anlatırken şöyle der: "Türk' e aslan demek,aslan gibi demek bir hakaret sayılrsa yeridir. Ona sadece, "Türk" demek yeter. Başka bir şeye benzetmeye ne hacet var"[27], şeklinde ki veciz sözü ile Türk'ün güç ve kuvvet anlamıyla örtüştüğünü ve bunu da fazlasıyla hak ettiğini anlatmaya çalışmıştır.

M.Ö. 174 yılında Hunlular'ın hükümdarı Mete Han ölünce yerine oğlu Ki-Ok geçti. Onun zamanında düzenlenen şöenlerde yiğitlerin güreş tutukları belgelerden anlaşıyor[22].

Selçuklular zamanında güreş yapılırken uygulanan eski Şamanizm kuralları terk edilerek, Farslıların uyguladıkları kurallara benzer kurallar uygulanmaya başlanmış, güreşçiye "pehlivan", güreşe de "Küştî" denilmiştir[26].

Türk Devletlerinde sultanlar, gençliği ve kuvveti birleştirerek tebaasına iyi örnek oluyordular. Çok genç yaşta ordulara kumandanlık ediyor, en önde savaşıyorlardı. Bunun için fiziken çok güçlü ve iyi karakter sahibi olmaları gerekiyordu. Sultanlar, komple sporcu ve her türlü savaş aletini mükemmel kullanırlardı. Kendilerine yakışan lakaplardan birisi de, sporculuklarından ötürü pehlivandı[18].

Görüldüğü üzere güreşin Türk kültür hayatındaki yeri apayrıdır ve çok önemlidir. Güreş sporu Türklerin hayatına, törelerine girmiş, güreşmek Türk boyları ve devletleri için hava, su gibi olağan bir durum haline gelmiştir.

Daha önce çok çeşitli Türk devletlerinde güreş sporunun sevildiği ve yapıldığı belgelerle ortaya koyulmuştur. Güreş sporu bu devletlerin kültürlerine de tesir etmiş ve devletlerin kültürleriyle özdeşleşmiştir.

Çeşitli Türk lehçelerinde güreş sözcüğü, Tatarca; küreş, Kazakça; küreş, Yakutça; küreş, Çavuşça; küreş, Özbekçe; kureş, Kırgızca; kureş, Azerice; güleş, Türkmence; güreş, Tacikçe; Buharska guşti, Moğolca; gürä, Çağatay dilince; küreşmek, küleşmek, Kazan dilinde; kirtä, küreş, Kırımca; küreş, Balkan Türklerinde ise; güreş ve güleş gibi değişik şekillerde söylenmiştir. Belirtilen Türk diyarlarında da çeşitli kültürel değerleri taşıyan güreşler yapılmaktaydı[18].

Eski Türkler ve Osmanlı Türklerinin gelenğinde var olan eğlenceler, törenlerin güreşsiz olması düşünülemezdi. Bu eğlenceler, halk arasındaki kaynaşmanın, birlik olmanın bütünleşmenin en güzel yerlerindendi. Bu eğlencelerin en önemli bölümleri halkın en çok sevdiği ve istediği bölümleri şüphesiz bu eğlencelerde yapılan güreşlerdi.

Tekke kurulmasını gerektirmeyecek kadar küçük olan yerlerde, köyün iyi pehlivanlarının ihtiyaçlarını ortaklaşa karşılamak için bir imece düzeni kurulmuştu. Bunun yönetimi ise esnaflardan oluşan Ahi örgütüne verildi[13].

Burada da görüldüğü gibi, Osmanlı toplumu güreşi ve güreşçileri örgütlü bir sosyal müessese haline getirmiştir. Bunun yanında özellikle küçük yerleşim bölgelerinde halkın pehlivanlara destek sağlamak için nasıl birlik olduğu görülmüştür.

Güreş müsabakaları, Eski Türklerin bayram görüntülerinden birisidir. Türk boylarında sonbaharda, programında sadece güreş olan büyük şenlikler düzenlenirdi. Türk için güreş o kadar önemliydi ki, bu şenliklerde müsabakaları seyretmek için büyük kalabalıklar toplanırdı. Türkler için kuvvet, güçlü olmak çok önemliydi. Bundan dolayı güçlü, kuvvetli insanlar toplumda itibar görürdü. Tabii bunun yanı sıra, mertlik, sözüne güvenirlilik yani iyi ahlak sahibi olmak da şarttı[2].

2.2. Türklerde Atlı Sporlar, Atlı Sporların Kültürel Hayat ve Sosyal Bütünleşmede ki Önemi :

"At ile son derece kuvvetli bağlar ile kaynaşmış olan Türklerin, atı ne zamandan beri kullandıklarını söylemek şüphesiz mümkün değildir. Ama gerçek olan bir şey varsa o da, bozkır hayvanı olan ata ilk binen ve onu savaşta en iyi kullanan milletlerin başında mutlaka Türkler gelir"[26].

Türklerin bir arkadaş, can yoldaşı olarak gördükleri atın kendileri için çok büyük önem taşıdığını yazar şöyle anlatıyor: "Savaş spor haline getiren, sporu en güzel eğitim aracı bilen Türk kahramanlarının çağlar boyu kazandıkları zaferlerde, canları kadar aziz bildikleri atların da büyük hisseleri vardır."[14].

Yine eski Türkler'de yapılan bir tür binicilik sporu olan, Railwan yarışları da, tamamıyla spor anlayışı içerisinde ve sadece Türk toplulukları arasında asırlardır yapılan bir binicilik sporudur[38].

Tarih içerisinde atı ilk eğiten milletin Türkler olduğuna dair yüce eser mevcuttur. Dünyanın kabul ettiği tarihçilerden Macar Alföldin, Avusturyalı Hoopers'in kitaplarında ve Alman Portratz'ın "Eski Çağlarda At" adlı kitabında, M.Ö. 6000 yıllarında atı ilk kez Türklerin evcilleştirdiklerinden bahsedilir. At eğitimi, at yetiştirme ve ata binmek Türkler için bir sanattı. Uygulanan bir çok at eğitim tekniği Türklerden kalmıştır [1].

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığı gibi, Orta Asya'da oturan ve çok eski zamanda avcılık hayatından, hayvanları evcilleştirme hayatına geçen ilk toplum Türkler olmuştur. Kısaca at Türkler tarafından evcilleştirilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bir çok bilim adamı bu konuda fikrim ve belgelerini açıklıkla ortaya koymuşlardır.

"Atın, insanın ve spor aletinin mükemmelliğine dayanan, futbol, güreş, basket müsabakaları gibi kitle halinde seyircisi olan cinsti oyun, Türklerin çok eskiden beri bildiği bir spordur"[5].

Görüldüğü üzere Türkler ve at birbirleriyle özdeşleşmiş, birbirlerine arkadaş, yoldaş olmuşlardır. Tarihin her döneminde Türkler at ile birlikte zikredilmişlerdir. Atı da en mükemmel şekilde kullanan ve ondan her yönüyle faydalanan Türk milleti olmuştur.

Atın Türkler için değeri başka bir şekilde fakat aynı ehemmiyetle ifade ediliyor. Oğuz Türkleri, devletlerini at üzerinde kurdular ve Anadolu'ya da at üzerinde muharebesinde zayıf, cılız fakat yorgunluk nedir eserinde "... Türkler süvari muharebesinde zayıf, cılız fakat yorgunluk nedir bilmezler. Şimşek gibi süratli olan atları üzerinde çakılı gibi dururlar ve hayatlarını at üzerinde geçirirler" demektedir[17].

Eski Türklerin tarih içerisinde at ile oynadığı bir çok sportif oyun vardır. Bu oyunlar; Göbörü, Kolbörü, Kızkavar-Bike, At yarışları, Beyge(babiga) oyunlarıdır[36].

Cirit, Türklerin en çok sevdikleri atlı sporlardandır. "Hızla koşturulan at üstünde, hasmın fırlattığı ciritlerin isabetinden kurtulmak, onları havada yakalamak, hasma fırlatmak suretiyle yapılan bu mücadele, cesaret, intikal sürat, refleks, denge ve ata hakim olmayı gerektiren, dolayısıyla savaşa hazırlayan mükemmel bir binicilik oyunudur."[2].

Türkler kısırak sütünden mayalanma yolu ile elde edilen kırmızı adlı içeceğin yanında tay etini de yemişlerdir. Eski Yunan mitolojisi şairi Homer, İlyada adlı eserinde İskit Türklerinden "kısırak sağıcılar" olarak söz etmiş. Tarihçi Herodot ise kısırak sütünden yapılan bu içkiyi hayli övmüştür. İlk Türklerin dinsel inançları Totem kültürüne dayanıyordu. Eski Türk mitolojisinde kurt bu totemlerin en önemlisiydi. Daha sonraları ise Türkler ata da kutsallık vermişler, hayatlarını onunla özleştirmişlerdir. Türklerin vücut kültürüne verdikleri önemde, hareketli ve savaşçı bir millet olmaları kadar, totem inançlarının etkisi büyüktür[2].

Gezder, atın Türklerin kültürel hayatındaki önemini şöyle belirtiyor: "At, maddi ve askeri kudreti dışında, edebiyatın, sanatın, adet ve ananelerin teşekkülünde yer tutmuştur. Yuğlarda, şöenlerde, sünnetlerde, evlenmelerde, teamül hukukunda, yer ve insan adlarında, sporda, temsili oyunlarda (cirit), tezyini ve plastik sanatlarda, efsanelerde tesiri görülen at, güzelliği, tenasübü, kuvveti, sürat, tahammül hususiyetleri ile Türklerin gönüllerini feth etmiş bir varlıktır. Ayrıca, bu varlık nadir ve nadide mücevher gibi asırlarca bir armağan konusu olmuştur."[14].

At yarışını düzenleyen kişi için dağıtacağı ödüller kendi sosyal konumu için çok önemliydi. Yarış öncesi konuklara ve halka ziyafetler verilir ve eğlenceler düzenlenirdi. Bu şöenlerde binlerce insan bir araya gelir ve bir kaynaşma ortamı sağlanırdı. Ayrıca yarış sonrası ödül dağıtım töreni büyük ilgi toplar ve maddi durumu zayıf olanlar bu töreni dikkatle takip ederdi. Çünkü, yarışı kazanan binici kazandığı ödülleri çoğunu fakirlere dağıtırdı. Onun için birinci olmanın verdiği gurur yeterdi[40]. Burada önemli bir sosyal dayanışma ve bunun sonucunda da sosyal bütünleşme olayı görülmektedir. Fakiri, zengini, sporcusu ve seyircisi binlerce insan, bir spor faaliyeti sayesinde bir araya gelip, toplum içerisinde sosyal bütünlüğün sağlanmasında önemli rol oynuyorlar.

Yunanlıların ilk olimpiyatları düzenlemelerinde esas olacak etkilenmeyi, Orta Asya Türklerinden sağladıklarını da tarihçiler ortaya koymaktadırlar. Uygarlığın merkezi olan Orta Asya'da her yıl tek tanrılı dinleri için belli zamanlarda dini törenler yapıp, spor şöenleri düzenlenirdi[28].

Yine bu konu ile ilgili olarak, Hiçyılmaz, "İlk Türklerden kalan kabartmalardaki spor şöenlerini, olimpiik gösteriler olarak kabul etmek gerekir. Bugün söz sahibi olamadığımız ya da kapılarımızı kapadığımız bir çok spor dalı ile uğraşanlar ilk Türkler olmuşlardır" demiştir[21].

Eski spor kurumlarımız ve alanlarımız varlıklı, yoksul, asil ve hakir, içtimai mevkii veya devlet hizmetindeki mertebesi büyük veya küçük diye bir ayırım yapmadan sporcuları kaynaştırdı. Spor yarışmalarına giren yalnız devlet erkani değil, hükümdarlar bile bu usulden ayrılmazlardı. Spor törenlerine, müsabakalara ve spor kurumlarındaki ziyafetlere sporcular olarak iştirak eden vezirler ve devlet erkani protokoldeki resmi memuriyetlerine göre değil, spor sicillerindeki derece, mertebe ve kıdemlerine göre yer alırlardı[31]. Bu örnekler olimpiyat fikir ve olimpiizm ruhunda Türklerden feyz alındığını ortaya koymaktadır.

Bütün spor alanlarında şu temel kaideye riayet olunurdu: "Bu meydan mert meydanıdır. Bunda ala ve edna birdir." Sadrazam Kemankuş Kara'nın söylediği şu sözler spor tarihine geçmiştir. "Pehlivanlar, sadaretim İstanbul'da kaldı. Bugün sizceyleyin bir pehlivanım."[17]. Buradan da anlaşılacağı üzere, sporda ne kadar adaletli ve demokratik bir tutum sergilendiğini ve olimpiizm ruhunun, eski Türk sporlarında hakim unsur olduğu ortaya konulmaktadır.

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında, özellikle Alaeddin Keykubat döneminde spor hareketleri en üst düzeye ulaşmıştı. Spor müsabakaları için özel yarışma merkezleri inşaa edilmişti. Buralarda bölgeler arasında da çeşitli müsabakalar düzenlenirdi. I. Alaeddin Keykubat, ülkenin büyük merkezlerinde çoğen oyununun oynanabileceği alanlar düzenletmişti. Bunların en büyüğü her sene yarışmaların düzenlendiği Alanya'daki çoğen alanıdır[22].

Türklerde çocuklar için yapılan toylardan birisi diş toyuudur. İlk çıkan diş atın nalının bastığı yere gömülür. Böylece çıkacak olan diğer dişlerin sağlıklı ve sağlam olacağına inanılırdı. Toroslar'da at nalı nazarlık olarak kullanılır. Eski nallar ahır ve ambar kapılarının üst eşigine çakılır. Çocukların omuzları için yapılmış nazarlıklar arasına altın nal da konulur. Çoğen Türklerinde ilk ata binış merasimi düzenlenerek kutlanır. Karacay Türklerinin eski geleneklerine göre çocuğa isim veren kumşenin çocuğa bir at armağan etmesi gereklidir. Eski Türklerde belirli merasimlerde, mesela savaş anlarında atların kuyrukları bağlanır veya örülürdü[25].

Bu şöenlerden birisi de, Türk boylarından olan Karakeçili aşiretinin Cumhuriyet dönemine kadar devam eden, her yıl Söğüt kasabasında yaptığı

şenliklerdir. Her yıl Ekim ayının ilk haftasında kadın, kız, çocuk, genç, ihtiyar demeden bu aşirete mensup binlerce insan Söğüt kasabasına gelerek, Ertuğrul Gazinin türbesini ziyaret ederler. Bu ziyarette Oğuzların yirmi dört boyunu temsil eden yirmi dört kazan içinde etli pilavlar pişirilir. Yemekten sonra ise, türbe yanındaki çayırda aşiret gençleri cirit ve kılıç-kalkan oyunu oynarlar[26].

Atlı sporlar güreş gibi Türklerin en çok sevdiği ve ilgilendiği sporların başında gelmektedir. Gerek savaşa hazırlık amacı ile olsun, gerekse çeşitli vesilelerle düzenlenen şöenlerde olsun, atlı spor faaliyetleri her zaman yapılmış ve milletin birbiriyle kaynaşmasında, ordunun birlik olmasında bu faaliyetler önemli rol oynamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER:

Sağlıklı ve güçlü bir toplum yaratma çabalarında kuşkusuz ki, eğitilen bedenler kadar, sporun beraberinde getirdiği barış, kardeşlik ve dostluk duyguları da önemli rol oynamaktadır.

Çalışmada, Türklerin tarih içersinde her bakımdan güçlü birer devlet olmalarında sportif hareketlerin ve çeşitli spor dallarının katkısına dikkat çekilmiş, özellikle güreş ve atlı sporlar üzerinde durulmuştur.

Türklerin ata sporu olan güreş ve atlı sporlar, adeta beşikten mezara uğraşları olmuştur. Güreş sporu Türkler "Pehlivan" unvanı verirken, atı ilk evcilleştirenin Türkler olduğunu, yabancı ve Türk bilim adamları, tarihin sayfalarında tescillemişlerdir. Türklerin ne kadar zeki, çevik, becerikli, kuvvetli ve yetenekli olduğunu, çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir. Ayrıca, at ile psikolojik, duygusal bağ kurmalarını da tarih sayfalarına övgü ile nakletmişlerdir.

Türkler, tarihi süreç içersinde sporu, sosyal ve kültürel hayatlarından, hatta günlük yaşantılarından hiç eksik etmemişlerdir. Savaş hazırlığının yanı sıra, eğlence, şöen ve geleneksel törenlerinde, spor hep önemli uğraşları olmuştur. Ayrıca, boş vakitlerinde de spordan yararlanmışlardır. Geleneksel sporların çoğunu, özellikle güreş ve atlı sporları, cinsiyet ayırımı yapmaksızın, kadın, erkek, çocuk hep birlikte yapmışlardır.

Birçok başka ülke insanı ile, dost ya da dost olmayan ülkelerle, spor aracılığı ile ilişkiler kurmuş, şöenlerde bir araya gelerek, kültür alışverişi yapmışlardır. Sporun kültürel ve sosyal bütünleşmede, tarihi akış içinde de önemli etkileri olmuştur.

Türklerin, "spor meydanının er meydanı" olduğu mantığı ile; zengin-fakir, rütbeli-rütbesiz, makam sahibi vs. gibi değerler önemsenmeden, spor geçmiş ile sporda gösterdiği başarı ile değerlendirildiği demokratik, adil ve olimpiyat ruhunun temellerinin atıldığı ortamları, tarihimizde yaşatması tüm dünyaya örnek olmuş, "Olimpiyat" fikrine feyz oluşturmıştır.

Türklerin sosyal ve kültürel hayatlarında görülen sportif hareketler, özellikle güreş ve atlı sporlar, onların birlik ve beraberliklerini sağlamlaştırma ve önemli rol oynamış, bütünleşmelerine önemli katkıları yapmıştır.

Sporun sosyal ve kültürel faydalarından istifade edilebilmesi için bu alandaki çalışmaların süratle çoğaltılması gerekmektedir. Üniversitemizin beden eğitimi bölümleri ve spor yüksekokullarında, hatta sempozyum ve tarih bölümlerindeki öğrencilerin ve öğretim elemanlarının bu alanda çalışmalar yapması gerekmektedir. Arşivlerde, gün ışığına çıkmamış spor tarihi ve spor öğretim teknikleri açısından değerlendirilecek, birçok kaynak olduğu ve bunlardan yararlanılmasının elzem olduğu bir gerçektir. Bunun için, arşivlerdeki eski yazılı kitapların bir an önce tercüme edilerek, hizmete sunulması zorunluluk ve sorumluluk gereği, önemlidir.

Geleneksel sporlarımızın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli tedbirlerin alınması, bilimsel çalışmaların yanı sıra, uygulama alanlarında da gelişmelerin desteklenmesi gereklidir. Geleneksel sporların yapılabilmesi için, devlet desteği gerekir. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, federasyonların, Beden Eğitimi Spor Yüksekokullarının, Beden Eğitimi Spor Bölümlerinin uygulama alanları, araç-gereç, malzeme ve teknik konularında zemin oluşturmaları ve teşvik etmesi gereklidir.

Bu tür çalışmaların özelde Türk sporuna, kültürel ve sosyal hayata, genelde de dünya sporuna önemli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR:

- 1- Afyon, Y., Tunç, A., Beden Eğitimi ve Spor Tarihi, sh.60, Konya, (1997)
- 2- Alpman, C., Eğitim Bütünlüğü İçinde Beden Eğitimi Ve Çağlar Boyunca Gelişimi, S.32,14,34,30, G.S.B. Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları, (Yayın No: 1), İstanbul, (1972)
- 3- Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Kurumu, Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, (Sayı:46), S.339, Ankara, (1990).
- 4- Bilgin, O., "20. Asırda Sporumuz", Spor Bilim Dergisi, S.22, (Sayı 9, 10-11-12), İstanbul, (1992).
- 5- Cebeci, D., "Manzum İfadenin Savaşta Ve Spordaki Gücü I", Türk Yurdu Dergisi, (Sayı: 65), İstanbul, (1995)
- 6- D.P.T. Yayınları, "Geleneksel Spor Dallarının Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyon Raporu", Ankara, (1990)
- 7- Erkal, M., İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, İstanbul, (1994)
- 8- Erkal, M., Genel Sosyoloji, S.3, Der Yayınları, İstanbul, (2000).
- 9- Erkal, M., Sosyolojik Açından Spor, S.9, M.E.G.S.B., B.T.S.G.M. Yayınları, (Yayın No: 30), Ankara, (1986)
- 10- Erdemli, A., İnsan, Spor Ve Olimpizm, S.58, Sarmal Yayınevi, İstanbul, (1996)
- 11- Erdoğan, Ş., "Gençlik, Spor Ve Sosyal Güvence", (Bolu, 1996)
- 12- Fichter, J., Sosyoloji Nedir?, S.204-205, Çeviri; N. Çelebi, Atilla Kitabevi, Ankara, (1994)
- 13- Fişek, K., 100 Soruda Türkiye Spor Tarihi, S.26,29,31, Gerçek Yayınevi, İstanbul, (1985)
- 14- Gezder, N., Ata Sporumuz Atlı Cirit, Erzurum, (1991)
- 15- Gümüş, A., Kırkpınar Güreşleri, G.S.G.M., S.E.D. Yayınları, (Yayın No: 90), Ankara, (1990)
- 16- Güven, Ö., "Spor Ve Kültür", Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayfa 46, 333-358, Ankara, (1990)
- 17- Güven, Ö., "Türklerde Spor Kültürü", Geliştirilmiş İkinci Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayfa 132-133-195, Ankara, (1999).
- 18- Güven, Ö., Türklerde Spor Kültürü, S.3-5, A.K.M. Yayınları, (Yayın No: 57), Ankara, (1992)
- 19- Güven, Ö., "Spor Anlayışımız Ve Sporun Sosyo-Psikolojik İşlevi", I. Yüksek İrtifa Ve Spor Bilimleri Kongresi, Kayseri, (1991)
- 20- Güven, Ö., "Sembol Sporcumuz Yaşar Doğu'nun Halk Kahramanlığı Yönü Ve Ona Bakış Açımız", I. Yüksek İrtifa Ve Spor Bilimleri Kongresi, Kayseri, (1992)
- 21- Hiçyılmaz, E., "Türk Spor Tarihi", S.5, İstanbul, (1974).
- 22- İşcan, F., Türklerde Spor, S.27,30,45, M.E.G.S.B., B.T.S.G.M. Yayınları, (Yayın No: 55), Ankara, (1988)
- 23- İşler, H., Hergüner, G., "Türk Sosyal Hayatında Sporun Yeri Ve Geleneksel Türk Sporları", Türk Kültürü Dergisi, S.247, Sayı 432, Ankara, Nisan (1999).
- 24- Kafesoğlu, İ., "Türk Milli Kültür", S.275, Büyük Kültür Serisi, Boğaziçi Yayınları, (1982).
- 25- Kalafat, Y., "Orta Toroslardaki Türk Halk İnançlarında At", Türk Dünyası Tarih Dergisi, (Sayı 135), Sayfa 24-30, (Mart 1998).
- 26- Kahraman, A., "Osmanlı Devletinde Spor", Kültür Bakanlığı Yayınları, (No: 27), Ankara, (1995)
- 27- Karaküçük, S., Ülkü Dergisi, Seçilmiş Spor Makaleleri, S.149,150 Ankara, (1993)
- 28- Karaküçük, S., Olimpiyat Oyunları, S.5, Ankara, (1988)
- 29- Karasüleymanoğlu, A., "Yeni Boyutlarıyla Spor", Engin Yayınlar Denemeler Dizisi, (No: 1), Ankara, (1992)
- 30- Ketten, M., Türkiye'de Spor, Ankara, (1993)
- 31- Kunter, H.B., "Dünyada Ve Türklerde Spor Anlayışı", Halkevleri Fikir Ve Sanat Dergisi, Cilt 1, (Sayı 11), Sayfa 19, (1 Eylül 19)
- 32- Kurtkan, A., Genel Sosyoloji, İ.Ü. Yayını, (Yayın No:1946), S.259,266,267, İstanbul, (1974)
- 33- M.E.G.S.B. Yayınları, Sosyoloji 3, S.155,156,157, İstanbul, (1986)
- 34- Öngel, H.B., Türk Kültür Tarihinde Spor, Sayfa:1-2, Kültür Bakanlığı, Ankara, (2001)
- 35- Şahin, M., Spor Ahlakı Ve Sorunları, İstanbul, (1998)
- 36- Tayga, Y., "Türk Spor Tarihine Genel Bakış", G.S.G.M. Yayınları, (Yayın No: 87), Ankara, (1990).
- 37- Türkmen, M., "Türk Kültür Hayatında Spor", Ülkü Ocağı Dergisi, (1995)

- 38- Türkmen, M, "Geçmişten Günümüze Türkler'de Rahvan (Yorga) Binicilik", Gazi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, S.53, (Sayı 4), Ankara, (1998)
- 39- Yıldırım, İ, "Uygulama Nedenleri Ve Fonksiyonları Bakımından Türk Kültürünün Erken Devirlerinde Bazı Sportif Aktivitelerinin Görünümü", G.Ü. Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt1, (Sayı 2), S 47-58, Nisan, (1996)
- 40- Yıldız, D, Türk Spor Tarihi, İstanbul, s, 78- 83-92 (1979)